

AZ OLASZ BŰNÜGYTUDOMÁNYI ELMÉLETEK.

Újabban különösen az olaszok fejtettek ki a bűnügytudomány, a criminologia terén kiváló munkásságot. Számos szaktudósuk foglalkozik a bűnügyi tények kutatásával, nagyfontosságú büntető irányelveket vitatnak meg annyira, hogy valósággal három külön iskolát különböztethetünk meg az olasz bűnügybúvárok között. Így a régi, classicus iskolát, mely hívének az absolut igazságban, a szabad akarat hitén építette fel büntetőjogi rendszerét s melynek legnemesebb kifejezése az oly híressé vált Carrara munkája, aztán az anthropologiai iskolát, melynek alapítója és fíradhatatlan hirdetője a szintén oly híressé vált Lombroso, ki különben »Lángész és téboly« című művével tünt fel, melyben a lángeszű embereken és az elmebajosokon észlelhető közös rendellenességekből iparkodik következtetéseket vonni. E Lombroso-féle iskola főtétele a »született gonosztevő«, »a gonosztevő typus« létezése. És végre Alimena legújabb iskolája, melyet minthogy igazi positiv módszerrel a bűnügyi Jényeket is a társadalmi jelenségek szigorú determinismusából akarja magyarázni, determinista iskolának mondhatnánk.

Igen érdekes, hogy mennyire összefügg ez iskolák fejlődése az újabb idők különféle, egymást felváltó tudományos felfogásával, gondolkodásmódjával. A szabad akarat metaphysikai hitének deductióin építő classicus iskola megfelel a deductiókkal dolgozó metaphysikai irányzatnak, míg a Lombroso-féle anthropologiai iskola a positivismussal neki lendülő naturalismussal van fejlődésbeli kapcsolatban s végre az újabb szigorúan determinista iskola a positivismusnak tovább fejlődött alakjában, a fejlődést tekintő kritikai determinismusban gyökerezik s hajt egészségesebb elveket. A classicus iskola egyoldalúságára, mely a szabad akarat metafizikai hitében látta a büntető kódex zsinórmértékét, csak üdvös hatással volt a másik véglet, az anthropologiai iskola egyoldalúsága, mely született gonosztevőivel mindég ily beszámítást lerombolni látszott s a feleslegessé

vált büntető kódex helyett csak az orvosi eljárást és intézkedést követelhetette volna. A két véglet között végre elért szerencsés középút volna az Alimena-féle determinista-iskola.

Minden idők büntetőjogának, egyáltalán a bűnügyi tudománynak alapvető problémája a beszámíthatóság, az imputabilitás kérdése, hogy tudniillik: mi a beszámíthatóság mértéke. A classicus iskola, élén Carrarával, az abszolút igazság gondolatának alapján a szabad akaratbeli hitben vélte feltalálni a beszámíthatóság mértékét. A positiv szellem fejlődése azonban determinismusával merő illúzióknak mutatta meg a szabad akaratot s íme a Lombroso-féle anthropologiai iskola a szabad akarat metaphysikai fogalma helyett a »született gonosztevő«, a »gonosztevő típus« létezését hirdeti s a bűnügyi tényeket abnormis, atavisticus, egyáltalán pathologicus jelenségnek tüntetve fel, nagy részük beszámíthatóságát teljesen megszüntetni, de bizonyára mindnyájáét lényegesen módosítani akarná s így a beszámíthatóság classicus, metaphysikai criteriumát lerontva, de újat helyébe nem téve, megvonja az állami felsőbbbségtől az igazságszolgáltatás mértékét s így jogát. Lombroso ugyanis e tekintetben a társadalmi szervezetet úgy tekinti, mint az élő szervezetet, melyben a gonosztevőt, mint valami beteg tagot, fel kell áldozni az egész test egységének, el kell távolítani. Csakhogy itt megint nem vette tekintetbe azt a lényeges különbséget, a melyre Spencer figyelmeztetett, a folytonos és a nem folytonos szervezet között. Az élő szervezetben csak egy tudat létezik, míg a társadalmi szervezet minden egyénének külön tudata van. Ezzel szemben a legújabb, deterministának mondható Alimena-féle iskola nem igyekszik ugyan többé a Lombroso-iskola által örökre lerontott metaphysikai szabadakarat-criteriumot felépíteni, hanem ép a determinismusban, mely az akarat metaphysikai szabadságának fogalmát lerontotta, keres és ad új criteriumot. Minden bűnügyi ténynek ép szigorúan kikutatott, kiderített determinismusa, azaz az összes annak létrejöttében közreműködő és összejátszó tényezők aprólékos ismerete fogja megadni a kérdéses tett megítélésének és beszámíthatóságának mértékét.

És valóban nemcsak a fejlődés természetes menete adja a haladás révén a determinista iskolának a pálmát, hanem egyébként is be kell látnunk, hogy ez szolgáltatja a beszámíthatóság legelfogadhatóbb mértékét. Hisz ha voltaképp meggondoljuk, beszámíthatóság egyáltalán csak a determinismus alapján képzelhető. Hisz a beszámíthatásnál mindig csak arról lehet szó,

hogy az illető egyén gondolkodása, ítélete, szóval agyában kifejlődött erkölcsi eszmék és érzések mennyiben vettek részt a tény előidézésében a tényt determináló többi mindenféle külső sőt belső tényezők között azaz mennyiben determinálták azt a tényt. A beszámíthatóság foka ép a ténynek az egyén gondolkodása által való determináltságának foka. Úgy, hogyha a dolgot így meggondoljuk, nemcsak hogy Alimenával együtt a determinismusban kell látnunk a beszámíthatóság mértékét, hanem azt kell mondanunk, hogy determinismus nélkül beszámíthatóság nem is képzelhető. Hogy akarhatnók betudni valakinek ezt és ezt a tettet, ha e tett nem volna szigorúan determinálva más tényéktől, ha az illető se tudná, se tudta volna bizonyos fokig determinálni azt a tettet, mikor előidézte. A beszámításnál tehát éppen a determinálás vagy determinálhatóság megállapíthatásáról van szó. így megvilágítva a dolgot, valóban csodálkoznunk kell azokon a végtelen hosszú, meddő vitákon, melyek a szabad akarat létezéséről a deterministák és indeterministák között folytak. Igen, szabad akarat nincs, hanem azért s éppen azért van beszámíthatóság, van nevelés stb. a determinismus alapján. A beszámíthatóságnál keresem a kérdéses bűntény determinatióját; a nevelésnél ép determinálni akarom a növendék jövőjét, bizonyos erkölcsi eszmék kifejlesztésével, bizonyos jellembeli állandó visszahatások olyatén erősfokú elsajátításával, hogy ezekkel szemben bizonyos külső tényezők mindig gyöngébbek legyenek, hogy ezek más külső tényezőket mindig legyőzzenek, megbénítsanak a tények determinációjában. De térjünk vissza az olasz iskolákhoz és pedig Aliménának az itt deterministának neveztük iskolájához.

Alimena is positivista, a determinismus híve, mint a Lombroso-iskola. Ő sem nyúl többé a beszámíthatóság mértékét keresve a szabad akarat metafizikai fogalmához, melyet ép a Lombroso-iskola rontott le. De azért ad új criteriumot s ép a determinismusban adja a beszámíthatóság mértékét. Igen, szerinte is lehet a bűntények oka elmebaj és akkor ez nem is számítható be, azonban csak az esetek igen kis számára vonatkozik ez és éppen nem minden bűn ilyen, s nem minden gonosztevő született gonosztevő, a hogy a Lombroso-iskola hirdeti. Míg Lombroso iskolája a bűnügyi tényeknek egyoldalúan, kizárólag csak anthropologiai determinismusával foglalkozik s az anthropologiai fogvatkozásokban keresi a bűntett gyökereit, addig Aliménak igazi kritikai positivitással a bűntényt társa-

dalmi, sociologiai jelenségnek tekinti s a bűntény társadalmi, sociologiai determinismusának vizsgálatát követeli, a melybe ugyan a Lombroso-féle anthropologiai fogyatkozások is beletartoznak, de éppenséggel nem tekinthetők a bűnügyi jelenségek kizárólagos determináló tényezőiül. Sok mindenféle egyéb fajta tényező játszik közre a társadalmi tények determinismusában. Alimena a bűnténynek, mint társadalmi ténynek determinismusában, a sociologiai determinismusban találja a beszámíthatóság alapját. Csak a tény társadalmi determinismusának pontos vizsgálata adja kezünkbe a büntető igazság beszámításának mértékét.

E determinista iskola a büntető elméletnek teljes képét adja Alimena nem rég megjelent két kötetes nagy munkája: *»A beszámíthatóság határai és módosítói«* (I limiti ed i modificatori dell'imputabilità), melynek mindegyik kötete meghaladja az 500 oldalt s így együtt több mint ezer oldalnyi hatalmas munka, mely valóban nagy szakszerűséggel s szigorú positivitással tárgyalja a bűnügyi problémákat s ezekre nézve egyik legjobb könyvnek tekinthető, A jeles francia sociologus, Gaston Richard, elég terjedelmesen ismertette e két kötetet a *»Revue philosophique«*-ben. Itt az ő nyomán haladva szándékunk kellő képet nyújtani e könyvről s szerzője elveiről a magyar szakközönségnek.

Mindenekelőtt azzal foglalkozik Alimena, hogy mi a bűnös, mi a büntett és mi a büntetés.

A Lombroso-iskola a »született gonosztevő« a »bűnös typus« léteét hirdeti s a büntettben meghatározott agyszerkezet nyilatkozását látja. Alimena könyvében »igen világos összefoglalását adja azoknak a classikusokká lett bírálatainak, melyek Lombroso s Ferri elméletét megdöntik«. Szerinte az anthropologiai iskola elég tényt halmozott fel, hogy ne kételkedhessünk többé a büntettre való szervezeti hajlamok (praedispositions) létezésében, de e hajlamok megállapításából nincs jogunk »bűntevő typus« létezésére következtetnünk. Ép úgy kellene »becsületes typus«-t is megkülönböztetnünk. Ezt szeretnék látni a katonákban, de elfeledik, hogy ide csak az egészségesek kerülnek. A kérdés inkább az volna, hogy van-e annyi degenerált a becsületes emberek közt, a mennyi a gonosztevők között akad. Nem az egészségről, hanem a becsületről van itt szó. A második ellenvetés, hogy a bűnösség, a criminalitas nagyon változó a történelemben hely és idő szerint. Úgy kell mondanunk, hogy

gonosztevő ember mindenütt az, a ki megsérti a társadalmi szabályokat, a kit agyszerkezete nem részeggé, boszorkánynyá vagy gyilkossá, hanem ellenszegülővé, ellenzősködővé (rèfractaire) tesz. De akkor nemde úgy értjük, hogy csak bizonyos emberek-nél van meg a bűnre való szervezeti hajlamosság és hogy a többi a társadalmi rend híve. »A gonosztevő idomítható anyag; a társadalmi tényezők alakítják«. Így a prostitutio is a nagy városok női munkás- és szolgálóosztályából toborozza seregét. Mindenekelőtt a társadalmi tényezők forrásai. Az a férfi ugyanis, a ki a fizetett munkába nem tud beleszokni és más jövedelemforrással nem rendelkezik, csak a gonosztevő pályán juthat értékekhez munka nélkül s a koldulás és kóborlás oda is sodorja. De az asszony ily föltételek közt a prostitutiora adja magát. Innen is az eltérés a két nem bűnösségaránya közt, mit Quételet kimutatott. A kínálkozó alkalom, a társadalmi tényezők teszik azzá. Lombroso a »gonosztevő típus«-t majd az atavisumból, majd az erkölcsi-őrültségből, majd a görcsös nyavalyából, az epilepsiából magyarázta. De sem az epilepsia földrajzi elosztódása nem felel meg a bűnösségének, sem a szövetkezésre nagyon is hajlandó, sokszor tolvajnyelvet beszélő gonosztevők s a teljesen magányos bolond kapcsolatba nem hozható. A végeredmény Alimenánál, hogy a gonosztevő nem biológiai típus, hanem egyéni jellem.

A *büntény* meghatározását a törvényes bűn minősítésében találja. Büntény, a mit a társadalom büntető sanctióval sújt. Bűn tehát, a mit a társadalom bűnnek ítél, tekint s büntetéssel illet. Ha a bűnminősítés, incriminatio társadalmi, a büntettet meghatározó, determináló okok is azok.

A *büntetésnek* célja pedig sem a megtorlás, sem a vétkes megjavítása, hanem a társadalmi védekezés. Ezért mondja *Tissot* is híres tételében, hogy az igazság nem célja a penalisnak, hanem mértéke és határa. Különbséget kell tenni ép a determinismus szempontjából az olyan ember, a ki saját jelleme szerint cselekszik és az olyan közt, a ki külső kényszer behatása alatt áll. A büntény szerzőjének egyéni azonossága, ez elvileg a bírói nyomozás elé tűzött egyetlen probléma.

Ferri, a Lombroso-iskola híres másodvezére szerint a büntetés csak bizonyos módja a társadalmi védekezésnek s így a mai megtorló eljárást később elhárító, preventív eljárás követheti. A gonosztevők iránt még ma is oly ellenszenvünk van, mint nem rég a bolondok, fogyatékos elméjük iránt, de idővel ama-

zokat is így fogjuk kezelni. Alimena szerint a büntető eljárás (penalitas) oly módja a társadalmi védekezésnek, melynek helyébe semmi más nem tehetünk, mert csak ennek eredménye a »pszichológiai kényszer« (coaction psychologique), mely nála megfélemlítést (intimidation) és példaadást (exemplarité) jelent egyszerre. A mai büntetés elejét veszi a holnapi büntény képződésének, lassanként minden elhatározásban bizonyos tényezőként lép fel, erősíti az erkölcsi érzést.

Mik már most a büntethetőség határai s módosítói? A büntető eljárás, a penalitas össze kell hogy egyeztesse a *társadalmi védekezés maximumát az egyéni szenvedés minimumával*, így kegyetlen a büntetés, ha a szükséges szenvedés fokát meghaladja; nem kevésbé helytelen, ha a társadalmi védekezéshez nélkülözhetetlen »pszichológiai kényszert« nem idézi elő, mert akkor hatástalanul szabták ki e szenvedést. A büntetés mértéke a társadalmi kár, a gonosztevő romlottsága, az egyéni védelem lehetőségének csökkentése. Így a büntető eljárásban az élethez való jog nagyobb biztosítást követel, mint az, hogy meglopnak.

Ha a bűnözést (penalitas) jellemzi a pszichológiai kényszer és a társadalmi védekezés érzése, köréből kizárandók mindenekelőtt azok, a kik sem közvetve a kényszert nem érezhetik, sem a sanctio mivoltát sem érzik, már akár betegség, akár tévedés vagy tudatlanság miatt; kizárandók azok is, a kik saját jogaikkal élve kényszerültek visszaverni azokat, a kik a jog ellen támadnak. Továbbá minthogy a büntetés a társadalmi javak védelme kevésbé szigorúan alkalmazandó mindakkor, a mikor a büntény nem aljas, viszonylag helyes s a társadalomra nézve hasznos indítékból ered. A sértéssel illetett ember tette kevesebb szigorúsággal büntetendő, mint az egyszerű merő boszúállás. így az elmebajok, a nagyobb idegbajok, a hypnosis, a részegség, a süketnémaság és az alvajárás; továbbá a tudatlanság, a tévedés, a megbánás, ha megakasztja a büntett végrehajtását a beszámíthatatlanság eseteivé lesznek. Méltó harag vagy méltó fájdalom felindulása mentő körülmény.

Azzal, hogy az egész beszámíthatóságot társadalmi védekezésre alapította, Alimena egészen természettudományi módon tárgyalta a beszámíthatóság kérdését s így nagy lépést tett a bűnügytudományban, Gaston Richárd szerint azt mondhatnák, hogy e munka teszi ki úgyszólván ezt a tudományt, a kriminológiát. Gaston Richárd szerint a Lombroso-féle anthropologiai iskola

elvei annyira tarthatatlanok, annyira ellenük szólnak a legjobban megállított tények, hogy ha a két előbbi iskola közt választanunk kellene, a szabad akarat classicus iskolájának adná inkább az elsőséget; e visszaeséstől azonban megkímél bennünket Alimena, a ki »összeegyeztette — úgymond — a tudományos módszerrel a büntetőjogot«.

A nápolyi egyetemi tanár, Alimena szerint a bünözés (penalítás) a »psychologiai kényszer« s mint ilyet semmi más nem helyettesítheti, mert a köztudat megnyilatkozása és egyszersmind támogatása. Nála Guyon tétele elevenedik fel, hogy tudniillik a bünözésben »a társadalmi védekezés maximumát az egyéni szenvedés minimumával« kell elérni. A módosítható jellemek tehát büntetendők, mert az ily büntetés a köznevelés tényezőjévé válik, de képtelenség a véralkatot büntetni, az elkorcsosulást, a lelki elcsenevészedést megfenyíteni. Míg tehát a Lombroso-iskola csak az anthropologiai megszabottságot (determinismust) látja a gonosztevőben, addig Alimena csak azt engedi meg, hogy bizonyos csekélyebb számú esetekben anthropologiai természetűek a büntényt megszabó tényezők, azonban ekkor is ép a bonyolultabb társadalmi viszonyok közreműködésével, különben pedig ő mindig a büntény általános *társadalmi megszabottságot (socialis determinismusát)* keresi s tartja irányadónak a büntető igazságszolgáltatásban. »A büntetés orvosság, melyet a társadalom azért használ, hogy megakadályozza a bünténynek, e társadalmi jelenségnek tovaterjedését; de czéltalan kegyetlenség mindakkor, ha a magaviseletet kóros okok határozzák meg.«

Mikor nincs tehát beszámíthatóság ? A beszámíthatóságot módosíthatják *természeti* és *erkölcsi* okok. Természetiek agybajok, alvajárás, hypnotismus, suggestio, süketnémaság, részegség s a kor és nem. Erkölcsiek a tudatlanság, tévedés, jó szándék, a gyökeres megbánás és a jóvátétel.

A lelki betegségek fontos szerepét ép a törvényszéki orvostan mutatta ki a büntető igazságszolgáltatásban. A gyöngelméjűség (phrenasthenia) a hülyeség, az elmefogyatékoságok könnyen felismerhetők és mégis mennyi kegyetlenkedést találunk a közép-korban tébolyodottakkal szemben. Még csak nem régiben is élénk ellenszenvet mutattak a hivatalos körök az erkölcsi tébolyodottság (folie morale) elfogadásával szemben s ez előítélet nem egy ily betegnek szegte nyakát. A bolondra, a lelki betegre mért büntetés hatástalan lesz a többiekre nézve s Alimena egyáltalán nem tűri meg kisegítőkép az enyhített beszámíthatóság elvét.

A sugalást gépszerűen teljesítő hypnotizált egyén beszámíthatóan, mert egyénisége helyébe az elaltatóé lépett. Így a »psychologiai kényszer« sem alkalmazható. Az ilyszerű sugalásnak (suggestio) engedni már gyöngé, fogyatékos egyéniségre mutat. A nélkül, hogy a bolondokkal egy rangba helyeznők az ily egyéneket, a társadalom felügyelhet rájuk, mint a hogy a robbanó szerek gyáraival teszszük. A gyöngéelméjű ember mindig a mások véleményén van, sokszor bűnre viheti az előtte hirdetett egészségtelen gondolatok hatása. Gyilkosságra, öngyilkosságra egyenesen rá lehet egyeseket beszélni, példák rá a szerelem suggestioi.

A mi a közsugalmazást (suggestion collective) illeti, Alimena élesen megkülömbözteti a közbűntényt a bűntény ragadós voltától. A közbűntényben részes lehet a legbecsületesebb ember is, míg a bűntény ragadóssága csak a hajlamos (predispose) egyéneket fertőzheti meg. Az így fertőzött egyénnek meg van azonban még az egyénisége, míg a tömegben, a közbűntényben részvevőnél megsemmisül.

A süket-némák lelki fejlettségére két ellentétes vélemény kínálkozik, Müller Miksáé, ki szerint ész és nyelv azonos jelenségek és Romanesé, ki szerint a szó csak oly állványféle, mely fogalom szerkesztéséhez szükséges, nem pedig az épület szilárdságához. Annyi bizonyos, hogy nyelv nélkül csak valóságos képekben gondolkozhatunk s nem fogalmakkal. így a süket-néma a társadalmi élet összes felsőbb behatása alól ki van vonva, tehát beszámíthatatlan. A tanított süket-némákkal szemben kissé másképp áll a dolog.

Érdekes, mily véleményben van a részegség dolgában. A részeg embernél a szesz italok hatása megbénítja a gondolkodás felsőbb kapcsolásait, de viszont nyilvánvaló, hogy ha akarata hozzájárult lelki erejének ily mesterséges alászállításához, bajos felmenteni a beszámíthatóság alól. Alimena elmés megoldása szerint a nyilvános részegeskedés már magában büntetendő cselekmény, mert a szabályozott társadalom nem engedheti meg, hogy szándékosan képtelenné tegye magát valaki az ő törvényes rendeletei iránt való engedelmességre. A részegség és a bűntény összefüggését illetőleg különbséget kell tenni a szerint, hogy a vádlott szándékosan részegedett le vagy sem, hogy a bűntényre ragadtassék. Az első esetben a részegség a bűntény egyik momentuma s súlyosbító körülmény, a másikkban

beszámíthatatlan az illető, de a szenvedélyes részegeskedő külön intézetben kezelendő.

A kor és nem is befolyással lehetnek a beszámíthatóságra. Quételet, az erkölcsi statistika megalapítója óta mindinkább vizsgálják a kor és nem különféle bűnösségbeli arányait. Így kimutatták a nők nagyobb arányát mindenütt ott, a hol eszük, tevékenységük közelebb hozza a férfiakhoz. De nem tekinthető, Alimena szerint, az asszony fokozottabb érzékenysége miatt kevésbé felelősnek, mert az anyai érzésekben támogatást talál természete fellobbanásai ellen. A bírónak számot kell vetnie ezekkel a lélektani körülményekkel, ép úgy a félelem, a harag túlságával s a kényszer iránt való engedékenységgel. Viszont a társadalmi védekezés megköveteli, hogy a gyermek sem legyen beszámíthatatlan. Büntény esetén a társadalomnak meg kell oltal talmaznia az oly környezettől, a hol mindennapos a bűn. Csak a nevelő környezettől várhatunk ilyenkor eredményt. Méltán különbözik a büntetőjogi nagykorúság a polgári nagykorúságtól. Míg ez a gyakorlati életbe való bevezetést jelent, addig a büntető törvénykönyv a tudatbeli elemekre, az erkölcsi eszmékre és érzésekre épít.

Így Alimena bár mindenütt védelembe veszi a büntető igazságszolgáltatás kényszerhatását, mégis oly orvosságnak tekinti, melynek adagait óvakodnunk kell túlhajtani. Fődolog: a *társadalmi védekezés* hatásos volta. Ezért veti el a korlátolt felelősség elvét s nem fogadja el, hogy a végrehajtás kezdete már feljogosíthatna a büntetés alkalmazására. Valóban ha a büntetés céljára és eszközeire gondolunk, a fél felelősséget helytelennek kell tartanunk. Ha a társadalmi védekezés hathatóságát tekintjük, csak a még irányítható egyénekre alkalmazhatunk büntetést, a részben irányíthatókra nézve nem járhat haszonnal s különben is ennek a kimutatására különösen ott a határos területen, a hol a józan ész és az elmebaj találkoznak, a tudomány ma még képtelen. A szabad akarat classicus iskolája bünteti a végrehajtás megkezdését s elismeri a felelősséget, de ha a társadalmi védekezést tartjuk szem előtt, ha a példaszerűséggel akarunk hatni, nem fogadhatjuk el a félfelelősséget, mert nem hathatós büntetése, sem a végrehajtás megkezdésének büntetését, mert az ily büntetés úgy sem fogja megakasztani azt; a ki az előlépést már megtette, a ki a tört már felemelte.

Dr. Pékár Károly.